

Magdalena Jakubowska*

Stefan Bosiacki**

Akademia Wychowania Fizycznego w Poznaniu

RYNEK USŁUG TURYSTYCZNYCH A RYNEK PRACY W POLSCE – UJĘCIE WIELOWYMIAROWE

Streszczenie

Problemem badawczym leżącym u podstaw artykułu był zakres powiązań usług turystycznych i rynku pracy na poziomie lokalnym w całym kraju. Dlatego też głównym celem badania było określenie relacji pomiędzy usługami turystycznymi a sytuacją na rynku pracy w ujęciu przestrzennym w Polsce.

Stosowane obecnie metodologie badań powiązań usług turystycznych i rynku pracy zapewniają dane dla obszaru całego kraju (np. rachunek satelitarny turystyki – RST) lub dotyczą tylko wybranych obszarów i są studiami przypadku. Wyniki badań przedstawionych w artykule mogą być przydatne do opracowania strategii wybranych jednostek administracyjnych kraju.

Słowa kluczowe: region, powiat, model wielowymiarowy, turystyczny status powiatu, rynek pracy

* Adres e-mail: magda.a.jakubowska@gmail.com.

** Adres e-mail: bosiacski@tir.awf.poznan.pl.

Wprowadzenie

W badaniach naukowych nad ekonomicznymi aspektami rozwoju polskiej gospodarki turystycznej badacze poświęcają stosunkowo niewiele uwagi problematyce relacji pomiędzy usługami turystycznymi a rynkiem pracy. Najczęściej pojawiają się ogólne stwierdzenia, iż turystyka jest istotnym instrumentem poprawy sytuacji na regionalnym i lokalnym rynku pracy¹.

Przykładowo B. Ostrowska analizuje konkurencyjność regionów pod względem turystyki, uwzględniając liczbę obiektów i miejsc noclegowych, liczbę osób korzystających z noclegów, wskaźniki R. Baretje'a – P. Deferta, F. Schneidera czy P. Deferta i K. Charvata, jednak wnioski dotyczące zróżnicowania poszczególnych wielkości w przekroju województw formułuje, nie stosując metod statystycznej analizy porównawczej².

Brakuje natomiast wiarygodnych badań empirycznych, które określiłyby relacje, jakie zachodzą między rynkiem pracy a rozwojem turystyki na różnych poziomach (lokalnym, regionalnym czy krajowym).

Biorąc powyższe pod uwagę, autorzy niniejszego opracowania podjęli próbę przedstawienia wyników badań empirycznych dotyczących związków, jakie zachodzą między rozwojem turystyki a lokalnym rynkiem pracy. Opracowanie ma charakter metodologiczny, ukazuje bowiem możliwości zastosowania konkretnych procedur badawczych na bazie dostępnych danych statystycznych do wiarygodnego określenia wpływu turystyki na rynek pracy.

1. Charakterystyka metodologii badań

W niniejszym opracowaniu wykorzystano wyniki badań zrealizowanych przez M. Jakubowską, dotyczących relacji pomiędzy usługami turystycznymi a rynkiem pracy na poziomie lokalnym, przy czym z uwagi na charakter obu badanych sfer oraz zakres dostępnych danych statystycznych przyjęto jako podstawową jednostkę przestrzenną badań powiat. Do budowy konkretnych wskaźników syntetycznych wykorzystano dane statystyczne oraz dane rachunku sa-

¹ B. Ostrowska, *Konkurencyjność regionów w zakresie turystyki*, Wydawnictwo AE w Krakowie, Kraków 2001 oraz J.J. Cukier, *Tourism Employment. Issues in Developing Countries: Examples from Indonesia*, w: *Tourism and Development: Concept and Issues*, red. R. Sharpley, D.J. Tefler, British Library Cataloguing in Publication Data 2002, http://books.google.pl/books?id=Wvo1sljZH3UC&printsec=frontcover&source=gbs_slider_thumb#v=onepage&q&f=false (16.01.2010).

² B. Ostrowska, *op.cit.*

telitarnego turystyki³ za lata 2003–2010, przy czym dla wielu analizowanych problemów najistotniejszy był rok 2008.

Mimo przyjęcia takiego zakresu czasowego rozważań są one bardzo aktualne, bowiem jak już wcześniej zaznaczono, głównym celem opracowania jest ukazanie metodologii badań nad analizowanym problemem oraz jej praktycznej przydatności, głównie do opracowania strategii rozwoju jednostek administracyjnych kraju. Do tej pory nie prowadzono w Polsce badań empirycznych, w wyniku których można scharakteryzować relację rynku usług turystycznych i rynku pracy w przekroju powiatów dla obszaru całego kraju. Wynik badań z zastosowaniem zaproponowanego algorytmu badawczego powinien być uwzględniany jako jeden z punktów wyjścia budowania strategii rozwoju powiatu, aby uniknąć (obecnie często pojawiających się) błędów polegających na wskazaniu powiązań pomiędzy liczbą pracujących albo stopą bezrobocia oraz usługami turystycznymi w danej jednostce administracyjnej kraju. Ponadto, zastosowana metodologia pozwala na wyodrębnienie powiatów o podobnych relacjach tych dwóch rynków.

W artykule wykorzystano dane dotyczące liczby pracujących w charakterystycznych rodzajach działalności turystycznej (CRDT) w poszczególnych powiatach, które oszacowała M. Jakubowska. Zaproponowana metodologia szacowania liczby zatrudnionych w charakterystycznych rodzajach działalności turystycznej jest adaptacją metody *top-down*⁴ terytorialnego rachunku satelitarnego turystyki, którego stosowanie jest postulowane w wielu opracowaniach metodologicznych, ale tylko w kilku krajach prowadzone są takie badania (należą do nich m.in. Kanada, Wielka Brytania, Norwegia). O ile rachunek satelitarny turystyki przeprowadzono w Polsce jako jednym z pierwszych krajów, to do dziś nie obejmuje on poziomu województw czy też powiatów. Wykorzystane w artykule dane oszacowano po raz pierwszy w Polsce dla poziomu powiatów przy zastosowaniu idei estymacji pośredniej⁵.

W artykule rynek pracy i rynek usług turystycznych scharakteryzowano poprzez wielowymiarowe syntetyczne wskaźniki, uznano bowiem, że charakterystyka tych obu sfer gospodarki za pomocą tylko jednej cechy może prowadzić do

³ *Rachunek satelitarny turystyki dla Polski 2008*, red. E. Dziedzic, M. Kachniewska, K. Łopaciński, T. Skalska, Instytut Turystyki, Warszawa 2010.

⁴ C. Jones, M. Munday, A. Roberts, *Top Down or Bottom up? Issues in the Development of Sub-national Tourism Satellite Accounts*, „Current Issues in Tourism” 2009, vol. 12, no. 4.

⁵ M. Jakubowska, *Szacunek liczby pracujących w turystyce*, w: *Turystyka wobec zmian współczesnego świata. Zmiany, bariery, innowacje*, red. G. Golebski, A. Niezgodą, Wydawnictwo UE w Poznaniu, Poznań 2014.

uproszczeń i w związku z tym jest niewystarczająca. W odniesieniu do złożonych struktur i procesów zachodzących w sferze turystyki i rynku pracy zdecydowano się złożyć oba rodzaje działalności opisać w sposób bardziej kompleksowy, wykorzystując odpowiednio charakterystyki obejmujące jednocześnie wiele zagadnień, takich jak aktywność zawodowa mieszkańców, bezrobocie, poziom wykształcenia czy wynagrodzeń oraz walory turystyczne, zagospodarowanie turystyczne i ruch turystyczny. Należy podkreślić, że miały miejsce w Polsce badania prowadzące do delimitacji różnych obszarów pod względem rynku pracy, atrakcyjności turystycznej czy potencjału turystycznego, ale w żadnym z nich nie przyczyniało się to do zbadania relacji obu sfer gospodarki, a już tym bardziej badania tej relacji dla obszaru całego kraju w przekroju powiatów.

Takie podejście pozwoliło na delimitację powiatów Polski pod względem rynku pracy i turystyki, a następnie charakterystykę relacji. Zastosowano taksonomiczny miernik rozwoju Hellwiga, metodę Warda i metodę k-średnich oraz analizę korespondencji i wariacji.

W dalszej części niniejszego tekstu scharakteryzowane zostaną: wielowymiarowy wskaźnik syntetyczny rynku pracy (WWSRP) oraz wielowymiarowy wskaźnik syntetyczny – Turystyczny Status Powiatu (TSP).

2. Wielowymiarowy wskaźnik syntetyczny rynku pracy (WWSRP)

W większości badań dla określenia relacji między rynkiem pracy a rynkiem usług turystycznych wykorzystywane są różnorodne jednowymiarowe modele, w których obie badane sfery charakteryzuje się za pomocą pojedynczych zmiennych.

Takie ujęcie okazuje się niewystarczające, zważywszy na złożoność struktur i procesów zachodzących tak w turystyce, jak i na rynku pracy. Takie podejście reprezentuje wspomniana wcześniej B. Ostrowska, która na podstawie przeprowadzonych badań stwierdziła, że tam, gdzie wskaźniki bezrobocia są najwyższe, tam turystyka powinna pełnić rolę pierwszoplanową dla przyspieszonego rozwoju regionów⁶. Z kolei H. Legienis dokonuje waloryzacji turystycznej tych gmin, które na mocy rozporządzenia Rady Ministrów zaliczono do obszarów zagrożonych bezrobociem. Określając grupy obszarów o walorach turystycznych, krajoznawczych i specjalistycznych, podaje wskaźniki odnoszące się do rozwoju usług turystycznych, ale dla strony rynku pracy nie posługuje się żadną kwanty-

⁶ Por. B. Ostrowska, *op.cit.*

fikacją⁷. Także E. Becic i K. Crnjar wskazują, że turystyka znacząco przyczynia się do zwiększenia poziomu zatrudnienia przy jednoczesnym zmniejszeniu bezrobocia, szczególnie na poziomie regionalnym, ale nie podają żadnych wielkości liczbowych na potwierdzenie tego sądu⁸.

Znaczącą próbę określenia wpływu turystyki na rynek pracy stanowi rachunek satelitarny turystyki (RST). Jak zauważa E. Dziedzic, podstawowym celem tego rachunku jest ustalenie wpływu turystyki na gospodarkę narodową m.in. na podstawie takich parametrów makroekonomicznych, jak wielkość zatrudnienia. Polska należy do krajów, które wdrożyły prace nad RST⁹. Niestety, stosowana obecnie metodologia badania rachunku satelitarnego turystyki umożliwia uzyskanie danych dla całego kraju, niemożliwe jest natomiast przeprowadzenie analiz na niższym poziomie agregacji przestrzennej, np. powiatów, gmin.

Można zatem stwierdzić, iż dotychczasowe badania relacji między rynkiem pracy a rynkiem usług turystycznych nie pozwalają wiarygodnie określić wzajemne relacje między ww. kategoriami ekonomicznymi. Stąd też konieczność uwzględniania w badaniach wielu takich zmiennych, jak np. aktywność zawodowa ludności, bezrobocie, poziom wykształcenia, poziom wynagrodzeń itp. Szeroki zestaw zmiennych pozwala stworzyć WWSRP. Wartość tego wskaźnika w opisywanych badaniach ustalono odrębnie dla każdego powiatu w Polsce według danych z 2008 r.

Przy wyborze zmiennych diagnostycznych dla wielowymiarowego opisu rynku pracy wykorzystano przede wszystkim klasyfikację wskaźników Key Indicators of the Labour Market (KILM) zaproponowaną i stosowaną przez Międzynarodową Organizację Pracy (MOP) oraz zestaw wskaźników zebranych w metodologii badania lokalnych rynków pracy w Polsce opracowanej przez J. Litwińskiego i U. Sztanderską¹⁰.

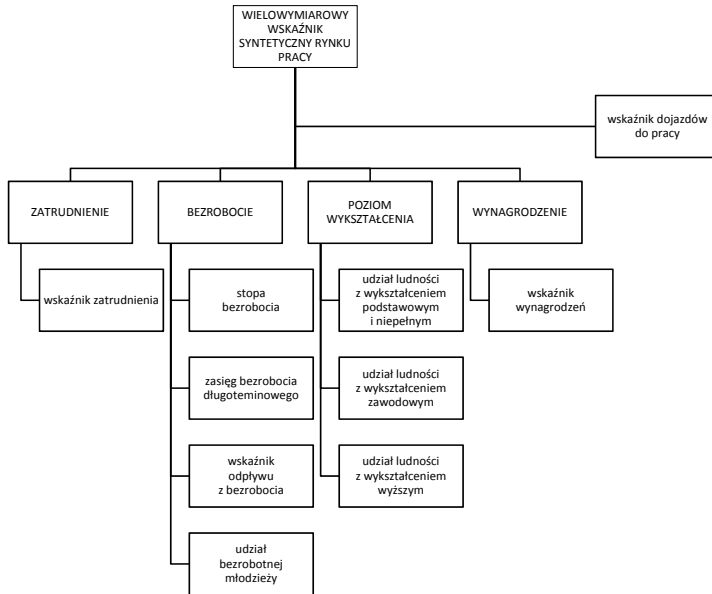
⁷ H. Legienis, *Powiaty i gminy zagrożone bezrobociem a ich potencjał turystyczny*, Instytut Turystyki, Warszawa 2000.

⁸ E. Becic, K. Crnjar, *Trends on the Tourism Labour Market*, „Tourism and Hospitality Management” 2009, vol. 15, no. 2.

⁹ *Rachunek satelitarny turystyki...*

¹⁰ J. Litwiński, U. Sztanderska, *Raport końcowy. Analiza sytuacji na wybranych powiatowych rynkach pracy oraz stworzenie metodologii badania lokalnego rynku pracy*, Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej. Departament Analiz Ekonomicznych i Prognoz, Warszawa 2006.

Uwzględniając sugestie innych badaczy¹¹, do dalszych rozważań i analiz przyjęto ostateczny zbiór 10 zmiennych dla WWSRP.

Rys. 1. Zmienne diagnostyczne WWSRP

Źródło: opracowanie własne.

Wskaźniki wykorzystane dla opracowania WWSRP obliczono według formuł zawartych w pracy M. Jakubowskiej¹². Wartości WWRP zastały ustalone dla każdego z powiatów z wykorzystaniem taksonomicznego miernika rozwoju Hellwiga, który przyjął postać:

¹¹ U. Sztanderska, *Rynki pracy na obszarach popegeerowskich*, Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej. Departament Analiz Ekonomicznych i Prognoz, Warszawa 2008; E. Gołata, *System informacji o rynku pracy a potrzeby analizy w ujęciu regionalnym i lokalnym*, w: *Praca w perspektywie ekonomicznej*, red. H. Januszek, Wydawnictwo AE w Poznaniu, Poznań 2006; J. Telep, I. Michałkow, B. Ćwik, *Zachowanie ciągłości zatrudnienia a zwalczanie bezrobocia*, Uczelnia Warszawska im. Marii Skłodowskiej-Curie, Warszawa 2009; M. Balcerowicz-Szkutnik, M. Dyduch, W. Szkutnik, *Wybrane modele i analizy rynku pracy: uwarunkowania rynku pracy i wzrostu gospodarczego*, Wydawnictwo UE w Katowicach, Katowice 2010.

¹² M. Jakubowska, *Usługi turystyczne a rynek pracy w Polsce w ujęciu przestrzennym*, UE w Poznaniu, Poznań 2013 (maszynopis pracy doktorskiej), s. 74–77 oraz 193–195.

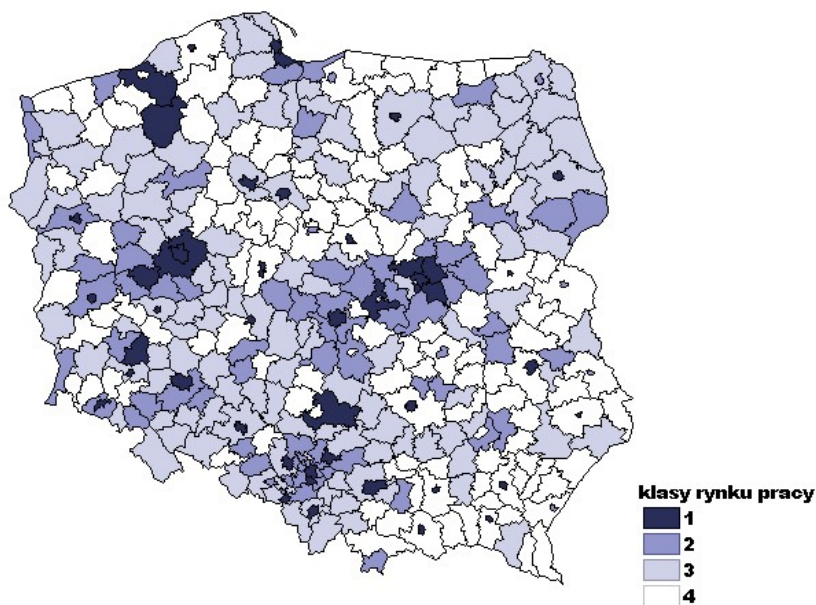
$$\mu_{WWSRP(P_i)} = 1 - \frac{d_{WWSRP(P_i)}}{d_{WWSRP_}}$$

$$d_{WWSRP(P_i)} = \sqrt{\begin{aligned} &(z_{WZ(P_i)} - \max_{WZ})^2 + (z_{SB(P_i)} - \max_{SB})^2 + (z_{WB_D(P_i)} - \max_{WB_D})^2 \\ &+ (z_{WB_{prac}(P_i)} - \max_{WB_{prac}})^2 + (z_{UB_{ml}(P_i)} - \max_{UB_{ml}})^2 + (z_{UL_{WP}(P_i)} - \max_{UL_{WP}})^2 \\ &+ (z_{UL_{WZ}(P_i)} - \max_{UL_{WZ}})^2 + (z_{UL_{WW}(P_i)} - \max_{UL_{WW}})^2 + (z_{WW(P_i)} - \max_{WW})^2 \\ &+ (z_{WDP(P_i)} - \max_{WDP})^2 \end{aligned}}$$

$$d_{WWSRP_} = \bar{d} + 2s_d$$

3. Identyfikacja powiatów o podobnym rynku pracy

Wartości WWSRP wykorzystano w celu delimitacji powiatów charakteryzujących się zbliżoną sytuacją na rynku pracy. Posłużono się metodą trzech średnich, wyodrębniając cztery klasy.

Rys. 2. Klasy powiatów o podobnym rynku pracy wyodrębnione na podstawie taksonomicznego miernika rozwoju Hellwiga

Źródło: obliczenia własne.

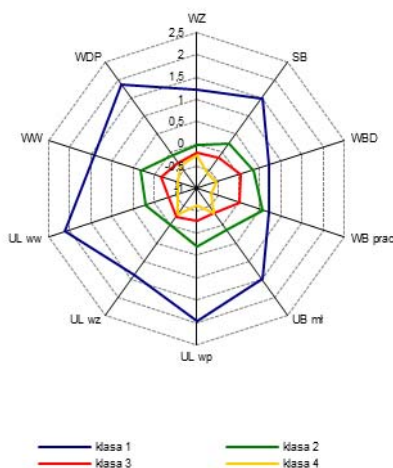
W pierwszej klasie znalazło się 46 powiatów o najwyższych wartościach WWSRP, przy czym 87% z nich to były miasta na prawach powiatu. Na pierwszym miejscu uplasowała się Warszawa, następnie Katowice, Sopot, Poznań, Gdańsk, Gdynia i Kraków. Klasa druga składała się z 82 powiatów, wśród nich powiaty: gdański, tatrzański i wrocławski oraz Świnoujście. W kolejnej klasie znalazło się 126 jednostek terytorialnych, do których należały m.in. powiaty: oświęcimski, gnieźnieński, sulęciński. Ostatnia klasa skupiała 125 powiatów, dla których WWSRP przyjmował wartość najniższą. Należały do nich m.in. powiaty: kielecki, tucholski, bieszczadzki. Nie było wśród tych jednostek terytorialnych żadnego miasta na prawach powiatu. Kartogram (rysunek 2) przedstawiający wyniki delimitacji pozwala zauważyć, że jednostki terytorialne należące do tej samej klasy (z wyjątkiem klasy pierwszej) są w części spójne terytorialnie.

Pierwsza klasa powiatów jest wyraźnie oddalona od pozostałych grup w ramach wszystkich zmiennych uwzględnionych w konstrukcji WWSRP poza zasięgiem bezrobocia długoterminowego oraz wskaźnikiem odpływu z bezrobocia. Oznacza to, że powiaty tej klasy wyraźnie różnią się od pozostałych jednostek terytorialnych z uwagi na:

- wysoki udział osób zatrudnionych w stosunku do osób w wieku produkcyjnym,
- niską stopę bezrobocia,
- niski udział młodzieży bezrobotnej w ogólnej liczbie bezrobotnych,
- niski udział ludności z wykształceniem podstawowym,
- niski udział ludności z wykształceniem zawodowym,
- wysoki udział ludności z wykształceniem wyższym,
- wyższe przeciętne wynagrodzenia w stosunku do przeciętnej krajowej,
- dużą liczbę osób przyjeżdżających do pracy przypadających na jedną osobę wyjeżdżającą.

Dla wymienionych cech wartości zmiennych były najwyższe spośród wszystkich klas i wyższe niż średnia krajowa.

Jednostki terytorialne kolejnych klas były do siebie zbliżone pod względem wskaźnika zatrudnienia, wskaźnika dojazdów do pracy oraz udziału osób z wykształceniem zasadniczym. Szczególnie różnicowała je natomiast stopa bezrobocia, zasięg bezrobocia długoterminowego, wskaźnik odpływu bezrobotnych do zasobu osób pracujących, udział ludności z wykształceniem podstawowym.

Rys. 3. Wartość średnia standaryzowanych zmiennych diagnostycznych dla klas powiatów o podobnym rynku pracy według taksonomicznego miernika rozwoju Hellwiga

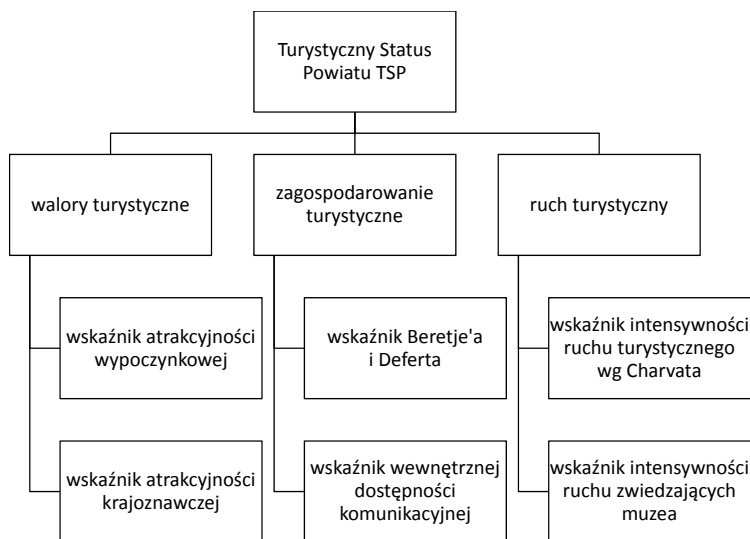
Źródło: opracowanie własne.

4. Wielowymiarowy wskaźnik syntetyczny – Turystyczny Status Powiatu

Podobnie jak rynek pracy sfera turystyki nie może w przeprowadzanej ocenie relacji, być określona jedynie poprzez natężenie ruchu turystycznego. Wskaźnik intensywności według K. Charvata nawet jako bardzo dobra charakterystyka nie zapewnia kompleksowego obrazu. W Polsce wielu badaczy podjęło temat wieloaspektowego opisu regionów turystycznych. Należą do nich m.in.: G. Gołębski, M. Januszewska i R. Przeorek-Smyka, A. Szwichthenberg i J. Borzyszkowski¹³. Część z nich różnicowała badane obszary, posługując się opisem ich potencjału turystycznego, atrakcyjności turystycznej czy też funkcji turystycznej. Wynikiem zastosowanych metod, głównie z wykorzystaniem danych statystyki publicznej, są rankingi badanych obszarów lub grupy jednostek podobnych.

¹³ G. Gołębski, *Możliwości rozwoju produktów turystycznych i kierunki rozwoju infrastruktury turystycznej na przykładzie wybranych regionów województwa gorzowskiego*, „Problemy Turystyki” 1998, nr 3–4; M. Januszewska, R. Przeorek-Smyka, *Pomiar i ocena atrakcyjności turystycznej Euroregionu Nysa*, w: Prace Naukowe X 2004, Uniwersytet Techniczny w Libercu, Liberec 2004; A. Szwichthenberg, J. Borzyszkowski, *Audyty turystyczne miasta Kołobrzeg, Kołobrzeg 2006*, kolobrzeg2000.home.pl/bip/opracowania...all/...miasta/2008.pdf (15.01.2010).

W niniejszym opracowaniu dla potrzeb analitycznych i konstrukcji omawianego wskaźnika za punkt wyjścia przy różnicowaniu powiatów pod względem usług turystycznych przyjęto definicję regionu turystycznego jako jednorodnego obszaru, który wyróżnia się z otoczenia atrakcyjnymi walorami turystycznymi (głównie naturalnymi) oraz odpowiednim zagospodarowaniem, na którym koncentruje się ruch turystyczny¹⁴. Przyjęto zestaw sześciu charakteryzujących go zmiennych (por. rysunek 4).

Rys. 4. Zmienne diagnostyczne charakteryzujące TSP
Źródło: opracowanie własne.

Poszczególne wskaźniki diagnostyczne obliczono według formuł zastosowanych przez M. Jakubowską¹⁵. Po określeniu ostatecznego zbioru uznano, że wszystkie zmienne są stymulantami, ponieważ ich wysokie wartości w badanych powiatach są pożądane z punktu widzenia TSP. Dokonano także ich normalizacji poprzez standaryzację. Ostatecznie, posługując się przygotowanym zestawem sześciu zmiennych diagnostycznych, określono dla każdego powiatu wartość TSP, posługując się w pierwszej kolejności taksonomicznym miernikiem rozwo-

¹⁴ *Kompendium wiedzy o turystyce*, red. G. Gołębski, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa–Poznań 2002.

¹⁵ M. Jakubowska, *Usługi turystyczne...*, s. 53–56 oraz 204–207.

ju Hellwiga, a następnie metodą Warda i k-średnich. Zastosowanie dwóch metod klasyfikacji powiatów pod względem TSP było podyktowane potrzebą otrzymania jak najpełniejszej charakterystyki relacji rynku usług turystycznych i rynku pracy. Delimitacja powiatów z wykorzystaniem miernika Hellwiga $\mu_{WWSRP(P_i)}$ pozwoliła na „nałożenie” tych wyników na klasyfikację wykonaną tą samą metodą dla rynku pracy. Miernik przyjął postać:

$$\mu_{TSP(P_i)} = 1 - \frac{d_{TSP(P_i)}}{d_{TSP_}}$$

$$d_{TSP(P_i)} = \sqrt{(z_{AW(P_i)} - \max_{AW})^2 + (z_{AK(P_i)} - \max_{AK(P_i)})^2 + (z_{WBD(P_i)} - \max_{WBD})^2 + (z_{WWDK(P_i)} - \max_{WWDK(P_i)})^2 + (z_{WCH(P_i)} - \max_{WCH})^2}$$

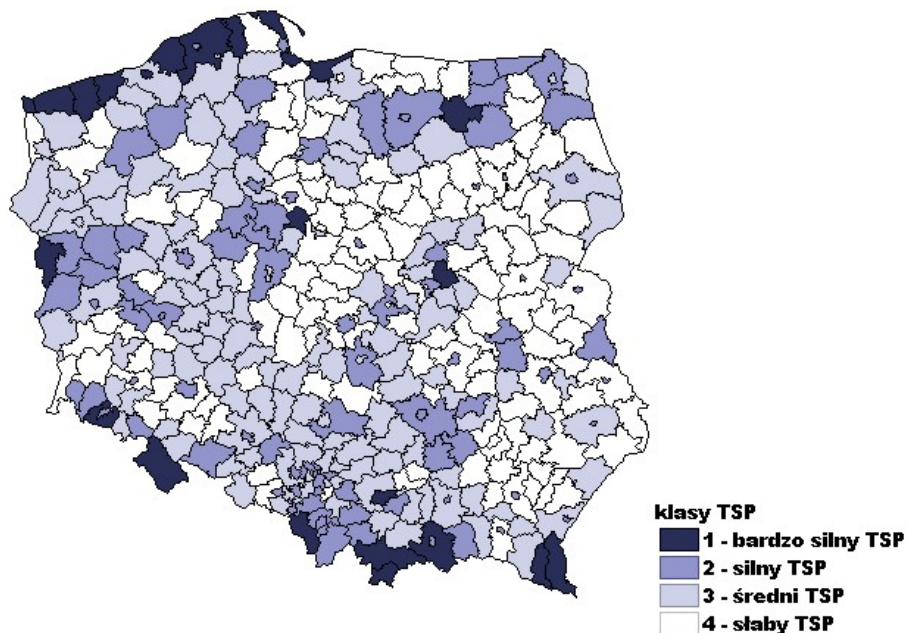
$$d_{TSP_} = \bar{d} + 2s_d$$

Metody Warda i k-średnich zostały natomiast zastosowane ze względu na to, że wyodrębniono dzięki nim najbardziej jednorodne wewnętrznie klasy powiatów, jednocześnie istotnie różniące się między sobą.

5. Identyfikacja powiatów o podobnym statusie turystycznym

Dzieląc metodą trzech średnich powiaty uporządkowane pod względem wartości taksonomicznego miernika Hellwiga, otrzymano cztery klasy. Klasa pierwsza o najwyższej wartości taksonomicznego miernika rozwoju Hellwiga to 25 powiatów o bardzo silnym turystycznym statusie powiatu. W tych jednostkach administracyjnych odległość poszczególnych zmiennych od wielkości maksymalnej jest najmniejsza. Na pierwszym miejscu znalazł się powiat tatrzański, dalej m.in. kamieński, kołobrzesci, nowodworski, pucki, jeleniogórski, a także miasta: Świnoujście, Gdańsk, Kraków, Warszawa. Kolejne 94 jednostki zaliczono do klasy drugiej, którą określono mianem silnego TSP. Wśród nich były miasta: Gdynia, Wrocław, Poznań oraz powiaty: międzyrzecki czy żywiecki. W klasie trzeciej – o średnim turystycznym statusie powiatu – znalazły się 132 powiaty, m.in. Włocławek, Gorzów Wielkopolski, powiaty: jarociński i bydgoski. Klasa czwarta – o słabym TSP – składa się ze 128 powiatów, m.in. głogowskiego czy ostrołęckiego. Wyniki delimitacji zaprezentowano na kartogramie (rysunek 5). Pozwala on zaobserwować częściowy obszarowy charakter skupień, co oznacza,

że powiaty są w pewnym stopniu spójne terytorialnie. Dotyczy to także klasy najmniej licznej, tj. powiatów o silnym TSP, które usytuowane są przede wszystkim wzdłuż linii brzegowej morza oraz w pasmach górskich.

Rys. 5. Klasy powiatów o podobnym TSP wyodrębnione na podstawie taksonomicznego miernika rozwoju Hellwiga

Źródło: obliczenia własne.

Dla wyodrębnionych klas powiatów o podobnym TSP ustalono średnie arytmetyczne, odchylenia standardowe oraz wartości minimalne i maksymalne każdej ze zmiennych diagnostycznych.

Powiaty o bardzo silnym TSP charakteryzowały się zdecydowanie najwyższymi wartościami dwóch zmiennych – wskaźnika Charvata (średnia 1382,5) oraz wskaźnika Baretje'a-Deferta (średnia dla klasy 26,5). Oznacza to, że w tych jednostkach terytorialnych odnotowano najintensywniejszy ruch turystyczny, któremu towarzyszyło bardzo dobre zagospodarowanie turystyczne definiowane w omawianym wielowymiarowym wskaźniku TSP poprzez liczbę miejsc noclegowych w odniesieniu do liczby mieszkańców. Powiaty tego skupienia charakteryzowała również wyższa niż w przypadku pozostałych atrakcyjność wypo-

czynkowa (średnia 2,6), przy czym dla tej zmiennej oddalenie od pozostałych klas nie było już tak duże, jak w przypadku dwóch wymienionych wcześniej wskaźników. Powiaty o silnym STP mają też wysoką, ale nie najwyższą atrakcyjność krajobrazową i wewnętrzną dostępność komunikacyjną wyrażoną liczbą kilometrów dróg gminnych i powiatowych przypadających na 1 km².

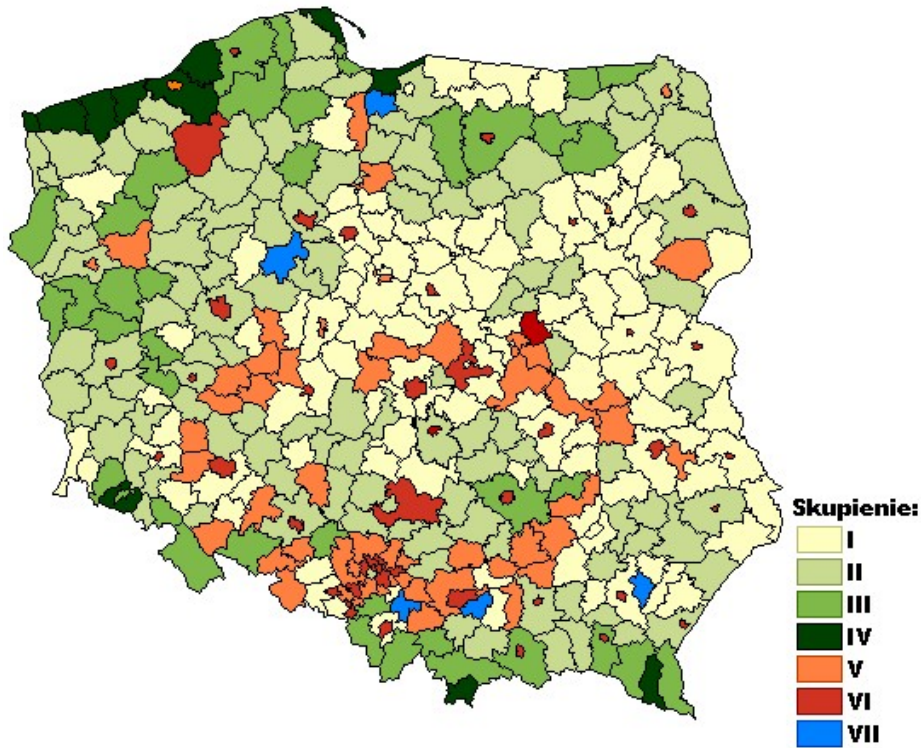
Klasa druga skupia jednostki terytorialne o silnym STP. Powiaty tej grupy uzyskały najwyższe wartości dla dwóch zmiennych – atrakcyjności krajoznawczej (średnia 3,3) i dostępnością komunikacyjną (średnia 182,7). Wyróżnienie powiatów tej grupy pod względem najwyższej wewnętrznej dostępności komunikacyjnej niewątpliwie wynika z faktu, że klasa ta składała się w ponad 50% z miast na prawach powiatów. W przypadku intensywności ruchu turystycznego oraz miejsc noclegowych na 100 mieszkańców powiaty tej grupy pozostały na drugim miejscu, ale bliżej im było do powiatów dalszych w rankingu, niż do tych na jego początku. W przypadku atrakcyjności wypoczynkowej powiaty klasy drugiej znalazły się nawet na trzecim miejscu.

Jednostki zaliczone do klasy trzeciej – o średnim turystycznym statusie powiatu – w porównaniu z jednostkami klasy czwartej (o słabym TSP) charakteryzowały się zdecydowanie wyższą atrakcyjnością wypoczynkową i krajobrazową przy zbliżonej intensywności ruchu turystycznego i zagospodarowaniu turystycznym.

Powiaty w poszczególnych klasach ustalonych za pomocą taksonomicznego miernika rozwoju Hellwiga charakteryzują się podobnym TSP pod względem odległości zmiennej syntetycznej od przyjętego wzorca. Stąd tak zdefiniowane klasy powiatów różnicuje wartość zmiennej syntetycznej od bardzo silnego do słabego TSP. Tak jak wyjaśniano, taka delimitacja pozwoli na porównanie klas powiatów podobnych pod względem TSP z klasami powiatów grupowanymi tą samą metodą dla rynku pracy.

Jednocześnie ważne jest dokonanie delimitacji badanych jednostek terytorialnych na podstawie podobieństwa i istotnych różnic w określonym zbiorze zmiennych diagnostycznych. Dlatego też zgodnie z przyjętym algorytmem postępowania pogrupowano powiaty przy zastosowaniu metody k-średnich, opierając się na sześciu zmiennych TSP.

Dla ustalenia liczby skupień posłużono się metodą Warda. Na jej podstawie określono liczbę skupień na siedem i taką też przyjęto dla delimitacji metodą k-średnich. Posługując się klasyczną wersją metody k-średnich, ustalono przynależność poszczególnych powiatów do jednego z siedmiu skupień. Każde z siedmiu skupień miało inną liczebność (rysunek 6).

Rys. 6. Skupienia powiatów o podobnym TSP delimitowane metodą k-średnich
Źródło: opracowanie własne.

Skupienie I należało do najliczniejszych, gromadziło bowiem 107 powiatów. Były to jednostki terytorialne, które od pozostałych odróżnia przede wszystkim najniższy wskaźnik atrakcyjności krajoznawczej. Dla pozostałych zmiennych odnotowano tutaj również jedne z najniższych średnich. Średnie arytmetyczne wszystkich cech diagnostycznych są poniżej poziomu przeciętnego dla ogółu powiatów w Polsce.

W skupieniu II znalazło się najwięcej powiatów, tj. 116. Wyróżniała je wysoka atrakcyjność wypoczynkowa (trzecie miejsce spośród wszystkich skupień, AW = 1,9), przy czym średnia intensywność ruchu turystycznego oraz zagospodarowanie tych terenów nie były największe.

Skupienie III tworzyło 41 jednostek terytorialnych. Charakteryzowała je najwyższa spośród wszystkich grup atrakcyjność wypoczynkowa (średnia skupienia AW = 3,1), a także wysoka atrakcyjność krajoznawcza (AK = 2,5). W po-

wiatach tego skupienia odnotowano ruch turystyczny, który można było scharakteryzować jako średni i duży.

Do skupienia IV należało 11 powiatów, które wyróżniały się przede wszystkim bardzo duża intensywnością ruchu turystycznego ($WCH = 2184$) oraz wysokim zagospodarowaniem turystycznym mierzonym natężeniem miejsc noclegowych ($WBD = 46$), a także oddaleniem w ramach wartości tych zmiennych od pozostałych powiatów w Polsce. Ponadto, w jednostkach terytorialnych tego skupienia odnotowano wysoki ruch zwiedzających muzea oraz wysoką atrakcyjność wypoczynkową ($AW = 2,76$).

W skupieniu V znalazło się 55 powiatów, które charakteryzowały się przede wszystkim dość wysoką atrakcyjnością krajoznawczą ($AK = 2,73$) i wewnętrzną dostępnością komunikacyjną ($WWDK = 124,82$). Skupienie VI liczyło 44 jednostki terytorialne wyróżniające się najwyższą atrakcyjnością krajoznawczą ($AK = 2,25$) oraz najwyższą wewnętrzną dostępnością komunikacyjną ($WWDK = 122,89$). Ponadto, powiaty te charakteryzowały się najniższą spośród wszystkich atrakcyjnością wypoczynkową, dość niskim natężeniem zarówno miejsc noclegowych, jak i ruchu turystycznego. W skupieniu VII znalazło się 5 powiatów, które wyróżniał przede wszystkim wzmożony ruch zwiedzających muzea ($WM = 6710$). Istotnie różnicowało to tę grupę jednostek od pozostałych. Jako podsumowanie charakterystyki poszczególnych skupień powiatów z wykorzystaniem metody k-średnich w ramach wielowymiarowego ujęcia TSR podjęto próbę nadania uzyskanym skupieniom odpowiednich nazw. I tak na podstawie przedstawionej wyżej analizy uzyskanych wyników poszczególnym skupieniom przypisano następujące określenia:

- I – słaby TSP,
- II – niewykorzystana atrakcyjność wypoczynkowa,
- III – średni TSP,
- IV – silny TSP,
- V – niewykorzystana atrakcyjność krajoznawcza,
- VI – wysoka atrakcyjność krajoznawcza,
- VII – po pierwsze, muzea.

Każdą z grup powiatów o podobnym TSP scharakteryzowano pod względem stopy bezrobocia oraz oszacowanego w rozprawie M. Jakubowskiej udziału pracujących w charakterystycznych rodzajach działalności turystycznej.

Powiaty o słabym TSP charakteryzowała stopa bezrobocia zbliżona do średniej krajowej (12,4). Udział pracujących w charakterystycznych rodzajach dzia-

łałości turystycznej (CRDT) był w tych powiatach najniższy w kraju. Wynosił 0,8% i był o 27% niższy od średniej krajowej.

Powiaty skupienia II, które określono mianem niewykorzystanej atrakcyjności wypoczynkowej, cechowała stopa bezrobocia powyżej średniej krajowej (13,6) i niski odsetek pracujących w CRDT (0,9).

Grupa powiatów o średnim TSP charakteryzowała się dużym w porównaniu z całym krajem natężeniem bezrobocia (14,5) oraz o prawie 30% wyższym udziałem pracujących w CRDT (1,4).

Jednostki terytorialne, które wyróżniał silny TSR (skupienie IV) jednocześnie cechowała najwyższa stopa bezrobocia spośród wszystkich wyodrębnionych skupień (15,6). Była ona o 29% wyższa od średniej dla wszystkich powiatów. Również odsetek pracujących w CRDT był najwyższy spośród wszystkich wyróżnionych skupień (2,5). Taka relacja sugeruje, że w powiatach o intensywnym ruchu turystycznym oraz wysokim natężeniu miejsc noclegowych obserwuje się współwystępowanie najwyższego odsetka pracujących w CRDT, ale jednocześnie powiaty te dotknięte są wysokim natężeniem bezrobocia. Prowadzi to do wniosku, że silny TSP paradoksalnie nie likwiduje bezrobocia, a jedynie zwiększa liczbę pracujących w CRDT.

Powiaty grupy określonej mianem niewykorzystanej atrakcyjności krajoznawczej (skupienie V) cechowała stopa bezrobocia niższa od średniej krajowej (9,5) oraz zbliżony do średniej odsetek pracujących w CRDT (1,2). W skupieniu VI (wysoka atrakcyjność krajoznawcza) odnotowano najniższe spośród wszystkich grup natężenie bezrobocia (7,7) oraz odsetek pracujących w CRDT o wartości 1,9 (drugie miejsce spośród siedmiu skupień).

Jednostkami terytorialnymi skupienia V i VI były przede wszystkim miasta na prawach powiatu, stąd można wnioskować, że niska stopa bezrobocia była związana z zaistnieniem pozytywnych efektów aglomeracyjnych. Ich występowanie w Polsce w swoich badaniach potwierdzili A. Newell, F. Pastore i M. Socha¹⁶. Autorzy ci wskazali także, że środowisko miejskie sprzyja ciągłości zatrudnienia, zwłaszcza w grupach, które w innych miejscach często zmieniają pracę. Porównanie wartości stopy bezrobocia oraz udziału pracujących w CRDT obu omawianych skupień pozwala stwierdzić, że wykorzystanie walorów krajoznawczych, tj. m.in. wsparcie ich odpowiednim zagospodarowaniem, sprzyja niższemu bezrobociu oraz większemu udziałowi pracujących w CRDT.

¹⁶ A. Newell, F. Pastore, M.W. Socha, *Niektóre czynniki kształtujące regionalną strukturę bezrobocia w Polsce*, „*Ekonomista*” 2000, nr 6.

W powiatach skupienia określonego mianem „po pierwsze, muzea”, w których dominował ruch zwiedzających muzea, zaobserwowano jedną z najwyższych stóp bezrobocia (13,6) oraz wyższy od przeciętnego w kraju o 27% udział pracujących w CRDT (1,4). Może to oznaczać, że nie tylko ruch turystów, ale także ruch odwiedzających jednodniowych powoduje zwiększenie liczby zatrudnionych i samozatrudnionych w CRDT.

Podsumowując przeprowadzoną charakterystykę, należy zauważyć, że przynależność powiatu do jednego ze skupień TSP różnicuje lokalny rynek pracy opisywany przez stopę bezrobocia i udział pracujących w CRDT. Należy też zauważyć, że różnice w wartościach średnich stopy bezrobocia i badanego udziału dla niektórych skupień nie są duże, co rodzi wątpliwość, czy są one istotne, czy wartości tych zmiennych różnicują powiaty delimitowane pod względem TSP. W tym celu należy posłużyć się metodami statystycznymi (analiza korespondencji i wariancji), aby rozstrzygnąć kwestię istotności tych różnic. Na ich podstawie ustalono, że:

- a) powiaty o silnym TSP najbardziej różnią się od pozostałych wyodrębnionych grup pod względem odsetka pracujących w CRDT;
- b) dla powiatów określonych mianem niewykorzystanej atrakcyjności wypoczynkowej i krajoznawczej istnieje potencjał rozwoju, który może prowadzić do wyraźnego zwiększenia liczby pracujących w usługach turystycznych;
- c) w jednostkach terytorialnych o słabym TSP oraz niewykorzystanej atrakcyjności wypoczynkowej zaobserwowano współwystępowanie najniższego udziału pracujących w CRDT (do 1%);
- d) dla powiatów scharakteryzowanych jako średni TSP, niewykorzystana atrakcyjność krajoznawcza oraz „po pierwsze, muzea” odnotowano współwystępowanie odsetka zatrudnionych i samozatrudnionych w CRDT o wartości w przedziale 1–2%;
- e) w powiatach o wysokiej atrakcyjności krajoznawczej charakterystyczny jest udział pracujących w CRDT pomiędzy 2 i 3%;
- f) w przypadku 2/3 możliwych kombinacji par poszczególnych skupień przynależność powiatów do jednej z grup istotnie różnicuje liczbę pracujących w CRDT; zaobserwowano to m.in. dla par powiatów określonych mianem: słabego i silnego TSP oraz silnego TSP i niewykorzystanej atrakcyjności wypoczynkowej.

6. Delimitacja powiatów na podstawie wielowymiarowych wskaźników rynku pracy i rynku usług turystycznych

Klasy powiatów uzyskane dzięki grupowaniu z wykorzystaniem miernika rozwoju Hellwiga dla WWRP i TSP zostały przygotowane do badania relacji usług turystycznych i rynku pracy w Polsce w przekroju powiatów. Uznano, że jednostki terytorialne powinny być opisane kompleksowo, a następnie dla określenia powiązań pomiędzy badanymi sferami gospodarki kraju należy prześledzić wzajemny rozkład otrzymanych klas powiatów.

Wzajemny rozkład otrzymanych klas pozwolił na wyodrębnienie powiatów, w których relacja usług turystycznych oraz rynku pracy jest podobna. W efekcie uzyskano 16 nowych grup (tabela 1). Najliczniejsza grupa liczyła 58 powiatów należących jednocześnie do czwartej klasy według WWSRP oraz do czwartej klasy TSP (słaby TSP), natomiast najmniejsza liczba powiatów charakteryzowała się jednocześnie przynależnością do czwartej klasy dla TSP (słaby TSP) i pierwszej klasy rynku pracy.

Tabela 1

Tabela licznosci 16 grup powiatów należący jednocześnie do klasy WWSRP i TSP

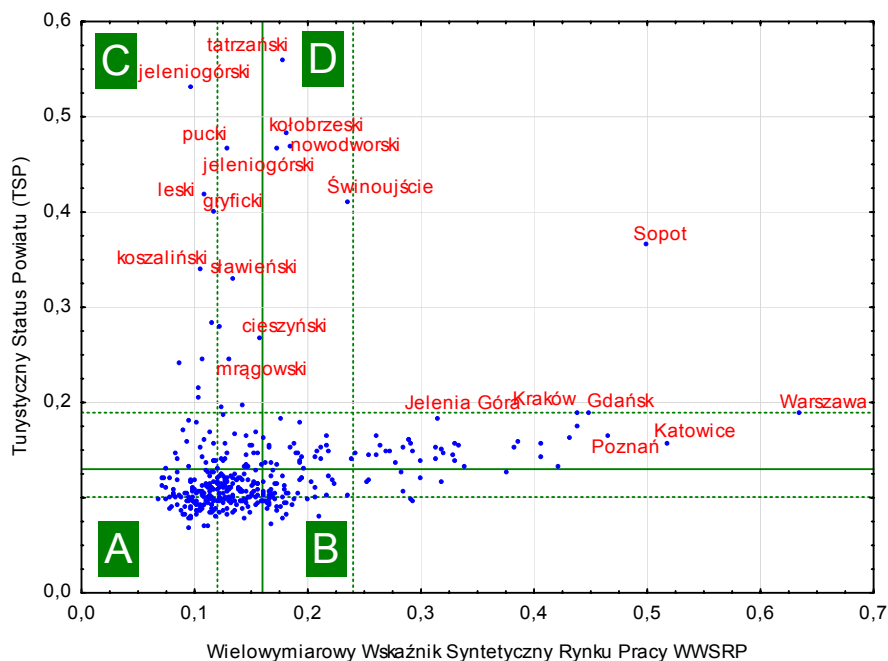
Klasa WWSRP \ Klasa TSP	Klasa WWSRP				Ogółem
	1	2	3	4	
1	4	5	7	9	25
2	33	24	20	16	93
3	7	24	54	42	127
4	2	29	45	58	134
Ogółem	46	82	126	125	379

Źródło: obliczenia własne.

Uznano jednak, że 16 grup powiatów (każda o innej charakterystyce usług turystycznych i rynku pracy) to zbyt duża liczba dla przeprowadzania interpretacji, i dokonano ich połączenia. W efekcie przeprowadzonej procedury łączenia uzyskano cztery grupy.

W grupie A – najbliższej początku układu współrzędnych – znalazło się 199 powiatów, czyli ponad połowa (53%) wszystkich badanych jednostek tery-

torialnych. Powiaty te charakteryzowały się najniższymi wartościami mierników rozwoju dla TSP i rynku pracy, czyli były najbardziej oddalone od wielkości przyjętej jako wzorcowa¹⁷. Oznacza to, że ponad połowa powiatów w Polsce charakteryzowała się niskim TSP i słabą kondycją rynku pracy. W tych jednostkach terytorialnych jednocześnie odnotowano niską atrakcyjność wypoczynkową i krajoznawczą, niskie zagospodarowanie turystyczne, słabą sieć dróg gminnych i powiatowych oraz niski ruch turystyczny w stosunku do liczby mieszkańców, a także wysoką stopę bezrobocia, duży zasięg bezrobocia długoterminowego, niski odpływ bezrobotnych do zasobu pracujących oraz większy niż w innych powiatach udział bezrobotnej młodzieży oraz ludności z wykształceniem podstawowym i zasadniczym, niższe niż krajowe wynagrodzenie i przewagę wyjeżdżających do pracy nad przyjeżdżającymi.

Rys. 7. Wykres rozrzutu powiatów według WWSRP oraz TSP

Źródło: obliczenia własne.

¹⁷ Za wielkość wzorcową w taksonomicznym mierniku rozwoju Hellwiga przyjęto wartości maksymalne każdej z badanych zmiennych diagnostycznych.

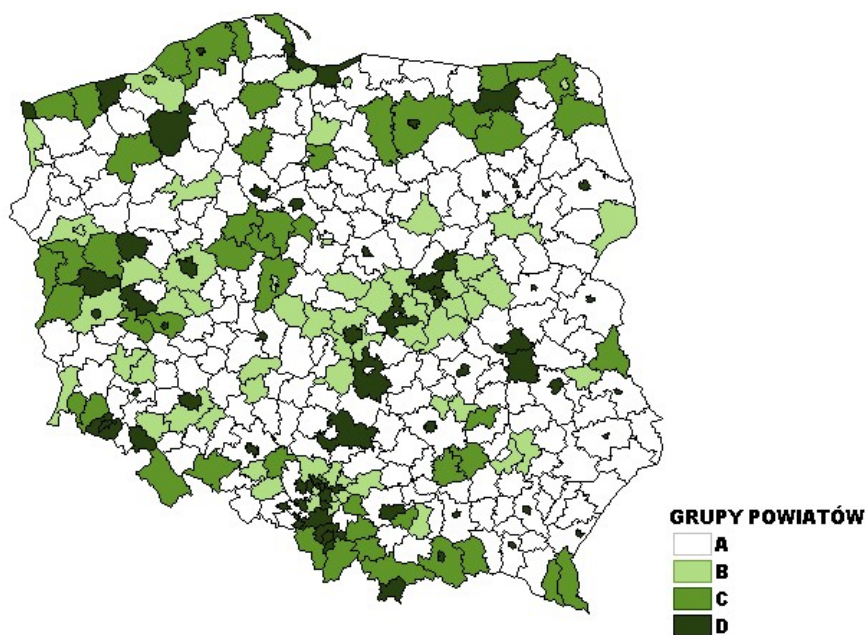
Grupa B skupiała 62 powiaty (16%), które można opisać jako te, w których jest dobra kondycja rynku pracy, ale słaby TSP. Powiaty należące do tej grupy charakteryzuje przede wszystkim wskaźnik zatrudnienia na poziomie bliskim średniej krajowej lub od niej wyższym, niska stopa bezrobocia, bliski średniej krajowej lub niższy udział bezrobotnej młodzieży w ogólnej liczbie bezrobotnych, niższy udział ludności z wykształceniem podstawowym, niepełnym podstawowym i zasadniczym oraz wyższy od przeciętnego udział ludności z wykształceniem wyższym, wysoki wskaźnik wynagrodzeń, a jednocześnie niska atrakcyjność wypoczynkowa i krajoznawcza, niskie zagospodarowanie turystyczne, słaba sieć dróg gminnych i powiatowych oraz niska intensywność ruchu turystycznego.

W grupie C znalazły się 52 jednostki, czyli 14% wszystkich powiatów w Polsce. W obliczu stwierdzeń części badaczy dotyczących relacji usług turystycznych i rynku pracy (a właściwie tego, że rozwój turystyki poprawia kondycję rynku pracy) wydaje się, że w ramach wyników tej delimitacji żaden powiat nie powinien trafić do grupy C. Obszary, które zostały do niej zakwalifikowane, charakteryzują się silnym i bardzo silnym turystycznym statusem regionu, tzn. posiadają walory, zagospodarowanie i intensywny ruch turystyczny, a mimo to rynek pracy jest w nie najlepszej kondycji. Charakteryzuje je wysoka stopa bezrobocia oraz wysoki zasięg bezrobocia długoterminowego, a także m.in. niski poziom wynagrodzeń. Powiaty tej grupy leżą w paśmie przymorskim. Jak wskazują wyniki badań E. Rydz i P. Szmielińskiej¹⁸, w gminach przybrzeżnych województwa zachodniopomorskiego obszary o dobrze rozwiniętej funkcji turystycznej cechowała większa dynamika spadku bezrobocia w okresach ożywienia gospodarczego, jednak szereg stanowisk pracy ma charakter sezonowy. Także na tych obszarach występuje niedostatek miejsc pracy, co zdaniem badaczy jest wynikiem uwarunkowań makroekonomicznych. Poza powiatami przybrzeżnymi w grupie C znalazły się powiaty usytuowane w pasmach górskich oraz leżące w województwach: lubuskim i kujawsko-pomorskim. Można zauważyć obszary charakter tej grupy dla części powiatów.

Grupa D charakteryzuje się najwyższymi wartościami taksonomicznego miernika rozwoju dla turystyki i rynku pracy. Skupia 66 powiatów (17%), dla których nie zaobserwowano spójności terytorialnej. Do grupy tej należą miasta

¹⁸ E. Rydz, P. Szmielińska, *Unemployment in the Coastal Regions of Poland Illustrated with Examples of Coastal Gminas in West Pomerania Voievodship*, Pomeranian Academy, Słupsk 2005.

na prawach powiatu (Warszawa, Katowice, Poznań, Kraków, Gdańsk, Sopot, Świnoujście, Jelenia Góra) oraz m.in. powiaty: giżycki, jeleniogórski, kołobrzeski, międzychodzki, nowodworski i tatrzański. Powiaty tej grupy charakteryzowały się wysokim wskaźnikiem zatrudnienia, niską stopą bezrobocia, bliskim średniej krajowej lub niższym udziałem bezrobotnej młodzieży w ogólnej liczbie bezrobotnych, niskim udziałem ludności z wykształceniem podstawowym, niepełnym podstawowym i zasadniczym, wyższym od przeciętnego udziałem ludności z wykształceniem wyższym, wysokim wskaźnikiem wynagrodzeń, a także wysoką atrakcyjnością zarówno wypoczynkową, jak i krajoznawczą, wysokim natężeniem miejsc noclegowych oraz wysoką intensywnością ruchu turystycznego.

Rys. 8. Powiaty klasyfikowane według WWSRP oraz TSP

Źródło: opracowanie własne.

Podsumowanie

Prezentowane w niniejszym tekście wyniki badań pokazują z jednej strony metodologiczne możliwości określenia relacji między lokalnym rynkiem pracy a rozwojem turystyki, z drugiej zaś strony wskazują, że istnieje terytorialne zróżnicowanie relacji między tymi zmiennymi w zależności od turystycznego statusu jednostki przestrzennej, w tym przypadku powiatu, oraz od sytuacji na rynku pracy. Niezmiernie istotne jest to, że badanie było prowadzone dla obszaru całej Polski w przekroju powiatów, a uzyskane wyniki badań empirycznych nie są dostępne w innych źródłach danych.

W ramach prowadzonego badania posłużono się wieloaspektowym opisem obu badanych sfer gospodarki. W tym celu zaproponowano wielowymiarowy wskaźnik opisujący turystyczny status powiatu, będący charakterystyką walorów, zagospodarowania i ruchu turystycznego, oraz wielowymiarowy wskaźnik rynku pracy. Na podstawie zaproponowanych wskaźników z wykorzystaniem taksonomicznego miernika rozwoju Hellwiga opracowano rankingi badanych powiatów. Przedstawiono algorytm badania relacji rynku pracy i turystyki oparty na stworzonych rankingach.

Posługując się wielowymiarowym opisem badanych obszarów, dokonano delimitacji powiatów za pomocą metody Warda i *k*-średnich, w wyniku której wyodrębniono powiaty podobne pod względem turystycznego statusu. Zaproponowano adaptację ujęcia *top-down* regionalnego rachunku satelitarnego turystyki z wykorzystaniem estymacji pośredniej, dzięki której oszacowano liczbę pracujących w CRDT dla każdego z powiatów.

Do najistotniejszych wniosków wynikających z przeprowadzonych badań z wykorzystaniem zaproponowanych metodologii należą następujące:

1. W powiatach, których walory turystyczne są niewykorzystane, istnieje potencjał rozwoju, który może przyczynić się do zwiększenia liczby pracujących w usługach turystycznych.

2. Ponad połowę powiatów (53%) można scharakteryzować jako te o słabym turystycznym statusie oraz słabej kondycji rynku pracy. W przypadku 17% jednostek terytorialnych istnieje dobra sytuacja na rynku pracy oraz bardzo silny lub silny TSP. Do grupy tych 66 jednostek terytorialnych należą zarówno miasta na prawach powiatu (np. Warszawa, Poznań, Kraków czy Zielona Góra), także jak i powiaty (np. giżycki, jeleniogórski, kołobrzeski). Kolejna grupa powiatów (14%) charakteryzowała się bardzo silnym lub silnym TSP oraz sytuacją na ryn-

ku pracy trudniejszą niż przeciętna dla wszystkich jednostek terytorialnych. Do grupy tej należą m.in. powiaty pasm górskich i powiaty przybrzeżne. Pozostałe 62 powiaty cechowały się dobrą sytuacją na rynku pracy, ale słabym statusem turystycznym. Były to często jednostki terytorialne skoncentrowane wokół dużych ośrodków miejskich, o niskim zagospodarowaniu turystycznym i mało intensywnym ruchu turystycznym.

3. W przypadku wielu powiatów o wysokim TSP charakterystyczna była wysoka stopa bezrobocia oraz wysoki udział pracujących w CRDT.

Prezentowane wybrane wyniki badań nad problemem relacji pomiędzy rozwojem turystyki a rynkiem pracy są w zasadzie pierwszymi tego typu w naszym kraju, bowiem wcześniej prowadzono badania w wybranych jednostkach przestrzennych lub przy okazji innych tematycznie badań. Nie oznacza to bynajmniej, że zaprezentowana metodologia badań jest doskonała i nie wymaga dalszych prac koncepcyjnych. Przede wszystkim istnieje potrzeba dalszego rozwoju metod związanych z szacowaniem liczby pracujących w CRDT na poziomie lokalnym oraz prac nad zastosowaniem rachunku satelitarnego turystyki w ujęciu regionalnym. Przydatne w tym zakresie okazać się mogą nowoczesne metody estymacji statystycznej np. statystyka małych obszarów. Ważnym aspektem jest także wykorzystanie różnych źródeł informacji tak ze sprawozdawczości statystycznej, rejestrów administracyjnych, jak i badań specjalnych. Harmonizacja tak różnych źródeł i oparte na nich wnioskowanie jest możliwe z wykorzystaniem metodologii statystycznej integracji danych.

Dążąc do lepszego zrozumienia podniesionego problemu badawczego, należałoby także podjąć próbę oceny relacji między usługami turystycznymi a rynkiem pracy w jednostkach terytorialnych na jak najniższym poziomie agregacji. Bardzo ważny wymiar poznawczy o dużym znaczeniu dla polityki regionalnej miałyby ocena dynamiki badanych relacji w czasie.

Literatura

- Balcerowicz-Szkutnik M., Dyduch M., Szkutnik W., *Wybrane modele i analizy rynku pracy: uwarunkowania rynku pracy i wzrostu gospodarczego*, Wydawnictwo UE w Katowicach, Katowice 2010.
- Becic E., Crnjar K., *Trends on the Tourism Labour Market*, „Tourism and Hospitality Management” 2009, vol. 15, no. 2.

- Cukier J.J., *Tourism Employment. Issues in Developing Countries: Examples from Indonesia*, w: *Tourism and Development: Concept and Issues*, red. R. Sharpley, D.J. Tefler, British Library Cataloguing in Publication Data 2002, <http://books.google.pl/>.
- Gołata E., *System informacji o rynku pracy a potrzeby analizy w ujęciu regionalnym i lokalnym*, w: *Praca w perspektywie ekonomicznej*, red. H. Januszek, Wydawnictwo AE w Poznaniu, Poznań 2006.
- Gołębski G., *Możliwości rozwoju produktów turystycznych i kierunki rozwoju infrastruktury turystycznej na przykładzie wybranych regionów województwa gorzowskiego*, „Problemy Turystyki” 1998, nr 3–4.
- Jakubowska M., *Szacunek liczby pracujących w turystyce*, w: *Turystyka wobec zmian współczesnego świata. Zmiany, bariery, innowacje*, red. G. Gołębski, A. Niezgodą, Wydawnictwo UE w Poznaniu, Poznań 2014.
- Jakubowska M., *Usługi turystyczne a rynek pracy w Polsce w ujęciu przestrzennym*, UE w Poznaniu, Poznań 2013 (maszynopis pracy doktorskiej).
- Januszewska M., Przeorek-Smyka R., *Pomiar i ocena atrakcyjności turystycznej Euro-regionu Nysa*, w: *Prace Naukowe X 2004*, Uniwersytet Techniczny w Libercu, Liberec 2004.
- Jones C., Munday M., Roberts A., *Top Down or Bottom up? Issues in the Development of Sub-national Tourism Satellite Accounts*, „Current Issues in Tourism” 2009, vol. 12, no. 4.
- Kompendium wiedzy o turystyce*, red. G. Gołębski, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa–Poznań 2002.
- Legienis H., *Powiaty i gminy zagrożone bezrobociem a ich potencjał turystyczny*, Instytut Turystyki, Warszawa 2000.
- Litwiński J., Sztanderska U., *Raport końcowy. Analiza sytuacji na wybranych powiatowych rynkach pracy oraz stworzenie metodologii badania lokalnego rynku pracy*, Ministerstwo pracy i Polityki Społecznej. Departament Analiz Ekonomicznych i Prognoz, Warszawa 2006.
- Newell A., Pastore F., Socha M.W., *Niektóre czynniki kształtujące regionalną strukturę bezrobocia w Polsce*, „Ekonomista” 2000, nr 6.
- Ostrowska B., *Konkurencyjność regionów w zakresie turystyki*, Wydawnictwo AE w Krakowie, Kraków 2001.
- Rachunek satelitarny turystyki dla Polski 2008*, red. E. Dziedzic, M. Kachniewska, K. Łopaciński, T. Skalska, Instytut Turystyki, Warszawa 2010.
- Rydz E., Szmielińska P., *Unemployment in the Coastal Regions of Poland Illustrated with Examples of Coastal Gminas in West Pomerania Voievodship*, Pomeranian Academy, Słupsk 2005.

- Sztanderska U., *Rynki pracy na obszarach popegeerowskich*, Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej. Departament Analiz Ekonomicznych i Prognoz, Warszawa 2008.
- Szwichtenberg A., Borzyszkowski J., *Audyty turystyczne miasta Kołobrzeg*, Kołobrzeg 2006, kolobrzeg2000.home.pl/bip/opracowania...all/...miasta/2008.pdf.
- Telep J., Michałkow I., Ćwik B., *Zachowanie ciągłości zatrudnienia a zwalczanie bezrobocia*, Uczelnia Warszawska im. Marii Skłodowskiej-Curie, Warszawa 2009.

TOURIST SERVICES MARKET AND THE LABOR MARKET IN POLAND-DIMENSIONAL APPROACH

Summary

The research problem underlying the article was the relation between tourism industry and the labor market at the local level across the whole country. Therefore, the main objective was to determine this relation in Poland.

The current research methodologies on tourism and labor market provide data for the whole country (such as tourism satellite account TSA) or only to specific areas and there are the case studies. The results from the article may be useful to develop a strategy for selected divisions of the country.

Keywords: regional, county, multi-dimensional model, the status of county tourism, labor market

Translated by Stefan Bosiacki and Magdalena Jakubowska

